

dr inż. Agnieszka BECLA

Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

e-mail: beclaaga@gmail.com

prof. zw. dr hab. Stanisław CZAJA

Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

e-mail: stanislawczaja57@gmail.com

DOI: 10.15290/ose.2016.04.82.01

INTELIĞENTNY I TRWAŁY ROZWÓJ – POJĘCIOWE I POZNAWCZE WYZWANIA DLA TEORII EKONOMII I PRAKTYKI GOSPODARCZEJ

Streszczenie

Autorzy skupili się na problemie interpretacji pojęcia rozwoju społeczno-ekonomicznego. Zwrócili uwagę na związane z tym problemy pojęciowe i poznawcze, a także przedstawili sposoby rozumienia: rozwoju społeczno-ekonomicznego, wzrostu gospodarczego i innych mierników we współczesnej ekonomii. Omówili również główne atrybuty rozwoju, takie jak: (1) dynamika-statyka i trwałość, (2) kierunki rozwoju-celowość, (3) nieliniowość, (4) proporcjonalność, (5) podtrzymywanie-zasilanie oraz (6) holizm-redukcjonizm. Jednocześnie autorzy pokazali błędy używania pojęcia rozwoju inteligentnego i rozwoju racjonalnego. W podsumowaniu zaprezentowali własny model ewolucji gospodarki (opartej na wiedzy gospodarki zrównoważonej i trwałej).

Słowa kluczowe: rozwój inteligentny, rozwój społeczno-ekonomiczny, atrybuty rozwoju, *sustainable development*

SMART AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: NOTIONAL AND COGNITIVE CHALLENGES FOR ECONOMIC THEORY AND PRACTICE

Summary

The paper reflects on the various interpretations of the idea of socio-economic development. Presented are notional and cognitive problems associated with this concept along with the ways in which socio-economic development, economic growth and different measures are understood in the modern economy. Also discussed are the main attributes of development, such as: (1) dynamics, statics and sustainability, (2) development directions and purposes, (3) nonlinearity, (4) proportionality, (5) sustenance and reinforcement, (6) holism and reductionism. The author points out how the notions of intelligent development and rational development are misused and proposes her own model of economic evolution (knowledge-based sustainable economy).

Key words: smart development, socio-economic development, attributes of development, sustainable development

JEL: Q01

1. Wstęp

We współczesnej myśli ekonomicznej toczy się wiele interesujących dyskusji zarówno o charakterze merytorycznym, jak i pojęciowym. Przedmiotem poniższego opracowania jest zagadnienie pojęciowe związane z wyzwaniem dotyczącym wykorzystania kategorii – rozwój inteligentny i trwały. Celem artykułu nie jest rozstrzygnięcie, czy pojęcie takie powinno być używane, czy nie? Byłby to cel nierealny. Autorzy stawiają sobie o wiele skromniejsze zadanie zwrócenia uwagi na nadużywanie bądź niepoprawne używanie we współczesnej myśli ekonomicznej niektórych, podstawowych dla niej pojęć.

Zachowanie to przyjmuje najczęściej jedną z postaci:

1. używania bardziej pojemnych kategorii do opisu zjawisk-procesów zbyt wąskich; przykładem może być pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego do prezentacji wyłącznie ilościowych zmian w gospodarce;
2. używania zbyt wąskich pojęć do charakteryzowania zjawisk-procesów zbyt szerokich; ewidentnym przykładem takiej sytuacji jest wykorzystanie pojęcia wzrostu gospodarczego do charakteryzowania złożonych zmian w gospodarce i społeczeństwie;
3. niepoprawnego używania danego pojęcia; w literaturze jest stosunkowo wiele przykładów takiego korzystania z pojęć, ale ze względów merytorycznych można je potraktować jako błędy logiczne; w naukach ekonomicznych problemy tego typu pojawiają się z racji niedoskonałości procesu definiowania;
4. nadawania danemu pojęciu dodatkowych, często nieuprawnionych, atrybutów.

W poniższym opracowaniu skupiono się na ostatniej postaci niepoprawnego używania określonych kategorii – nadawania pojęciu rozwoju atrybutu inteligentny.

2. Rozwój a wzrost i inne makromiary

Pojęcie rozwoju społeczno-ekonomicznego należy do najczęściej wykorzystywanych we współczesnej myśli ekonomicznej. Stanowi synonim bardzo pożądanej sytuacji oczekiwanych zmian w gospodarce. Przedstawiciele ekonomii mają jednak problem kategoryalny – czy zmiany te opisuje wyłącznie pojęcie rozwoju społeczno-ekonomicznego? Z trzech powodów – swoistej mody, modelowego oraz ideologicznego – wykorzystują oni również inne kategorie, jak na przykład: wzrost gospodarczy czy dobrobyt ekonomiczny.

Ekonomiści podlegają swoistym modom, co wpływa nie tylko na problemy badawcze, którymi się zajmują. W poszczególnych okresach miały miejsce dyskusje nad: teorią kapitału (lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte XX wieku), modelem funkcji produkcji (lata dziewięćdziesiąte XIX i pierwszym dziesięciolecie XX wieku) czy rolą państwa w gospodarce (lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX wieku) [Czaja i in. 2012]. Starają się także być „innowacyjnymi”, co najczęściej sprowadza się do proponowania nowych pojęć, nie zawsze dostatecznie przemyślanych. Ta pozorna innowacyjność pro-

wadzi najczęściej do chaosu pojęciowego, a nie nowych aspektów poznawczych. Przykładem mogą być sytuacje dotyczące pojęcia rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Aspekty modelowe są niezwykle istotnym wymiarem współczesnej ekonomii. Przekonanie o wyższości podejścia ilościowo-matematycznego wywodzi się jeszcze z dziewiętnastowiecznego nurtu subiektywno-marginalistycznego i przyjmowanych wówczas teoriopoznawczych założeń o możliwości „opomiarowania” wszystkich aspektów życia gospodarczego i społecznego, a nawet zachowania pojedynczych ludzi. Założenie to okazało się zupełnie niepotrzebną iluzją. Podejście ilościowe jest bardzo pożądane, ale nie jest w stanie przyjąć wszystkich wyzwań życia gospodarczego. Wynika to zarówno z jego złożoności, jak i niedostatecznego poziomu rozwoju metod modelowania matematycznego.

Powody ideologiczne także przyczyniały się do rozwoju różnorodnych, zwykle nienaukowych, sposobów interpretacji poszczególnych pojęć. Można było to zauważyć w trakcie rywalizacji kapitalizm-socjalizm, natomiast obecnie w sporach pomiędzy zwolennikami podejścia liberalnego a zwolennikami interwencjonizmu państwowego. Względy ideologiczne często wpływały na zaskakujące wręcz sposoby interpretacji wielu wyników o mało naukowym charakterze.

W dominującej współcześnie amerykańskiej myśli ekonomicznej pojęcia: *development* i *growth* najczęściej są wykorzystywane zamiennie, bez rozróżnienia. Jest to nie tylko efekt sposobu rozumienia obu tych kategorii, lecz przede wszystkim dominacji podejścia modelowo-matematycznego. Nawet bardzo powierzchowna lektura głównych amerykańskich czasopism pokazuje, że publikuje się w nich analizy modelowe, często bez większego znaczenia poznawczego. Kolejna reinterpretacja danego modelu nie wnosi nic pod względem jego walorów poznawczych, predykcyjnych czy decyzyjnych. To raczej iluzoryczna fascynacja matematyzujących ekonomistów. Bardzo dobrze widać to na modelu makroekonomicznej funkcji produkcji.

Dostrzegali to również wybitni ekonomiści, którzy wiele wnieśli do lepszego rozumienia społeczno-gospodarczej rzeczywistości. Twórca współczesnej makroekonomii, John M. Keynes, sam będący autorem bardzo cenionego traktatu pt.: *A Treatise on Probability* (1921), tak pisał o stosowaniu podejścia matematycznego: *wielką wadą pseudomatematycznych metod operujących symbolformalizujących system analizy ekonomicznej (...) jest to, że zakładają wyraźnie zupełną niezależność między wchodzącymi w grę czynnikami i tracą cały swój walor oraz moc przekonywania, jeśli się tę hipotezę odrzuci (...). Zbyt wiele jest we współczesnej ekonomii «matematycznej» zwykłego gładzenia, równie nieścisłego jak początkowe założenia, które mu służą za podstawę. W tej gestwinie pretensjonalnych i bezużytecznych symboli autor traci z oczu złożoność zjawisk i współzależności, jakie zachodzą w rzeczywistym świecie* [Keynes, 1956, s. 381].

W europejskiej myśli ekonomicznej zauważa się określone odmienności obu tych kategorii, a mianowicie: *Pojęcia wzrostu gospodarczego i rozwoju gospodarczego używane są często zamiennie, ale mają one jednak nieco odmienne znaczenia. Wzrost gospodarczy jest to rozszerzanie się zdolności danego kraju do produkcji towarów i usług pożądaných przez ludzi. Ponieważ zdolności produkcyjne gospodarki zależą przede wszystkim od ilości i jakości występujących w niej zasobów, jak również od poziomu techniki, wzrost gospodarczy musi wiązać się z rozszerzaniem i ulepszeniem tych czynników produkcji. Szczególnie ważnymi czynnikami są także akumulacja kapitału dzięki oszczędnościom i inwestycjom, doskonalenie ludzkich umiejętności oraz postęp techniczny.*

Na rozwój gospodarczy składają się strukturalne oraz inne zmiany towarzyszące wzrostowi gospodarczemu. Obejmuje on, ale i wykracza poza doskonalenie techniki i umiejętności, a więc poza czynniki pobudzające wzrost gospodarczy. Gospodarka może wykazywać wzrost gospodarczy bez gospodarczego rozwoju, ale nie odwrotnie [Kamerschen i in. 1991, s. 958]. Wzrost gospodarczy jest więc traktowany jako kategoria, która służy opisowi zmian ilościowych zachodzących w gospodarce. Dają się one dość poprawnie charakteryzować za pomocą modeli formalno-matematycznych, wśród których szczególne miejsce zajmuje funkcja produkcji, modelująca relacje między efektami a czynnikami determinującymi te efekty. Pozwała to stosować się do jednej z podstawowych wskazówek metodologiczno-metodycznych współczesnej teorii ekonomii – matematyzacji i ilościowego opisu zjawisk-procesów społeczno-gospodarczych.

Rozwój społeczno-ekonomiczny obejmuje zatem:

- zmiany ilościowe, charakteryzowane poszczególnymi wskaźnikami wzrostu gospodarczego;
- zmiany jakościowe, określające przeobrażenia wewnątrz gospodarki lub wewnątrz różnych form kapitału (na przykład innowacje czy zmiany jakościowe kapitałów), które nie dają się bezpośrednio wyrazić liczbami oraz
- zmiany strukturalne, opisujące nowe proporcje pomiędzy poszczególnymi składnikami procesów gospodarowania, nadające samemu rozwojowi nowego aspektu (na przykład bardziej sprawiedliwego podziału efektu produkcyjnego bądź zachowania trudno sterowalnych form kapitału, takich jak kapitał naturalny).

Rozwój społeczno-ekonomiczny czy wzrost gospodarczy nie wyczerpują zbioru makromierników wykorzystywanych we współczesnej ekonomii [*Wskaźniki ekoro-zwoju*, 2005]. Często jej przedstawiciele posługują się pojęciem dobrobytu ekonomicznego lub dobrobytu społeczno-ekonomicznego. Wymiar makro nadaje się również „poziomowi życia” oraz „jakości życia”, chociaż posiadają one atrybuty bardziej mikro. Pojawiają się także zupełnie nowe propozycje, takie jak: „szczęściomierz” albo „poziom zaspokojenia potrzeb”, a także posiadające swoją tradycję mierniki oparte na systemie rachunków narodowych SNA (na przykład *Net National Welfare, Measure of Economic Welfare*) czy w opozycji do niego (jak taksonomiczne wskaźniki Sato i Hellwiga lub metoda genewska). Ostatnie dekady przyniosły propozycje makromierników, które próbują uwzględnić obciążenie (udział) środowiska przyrodniczego bądź poziom zaawansowania społeczeństwa informacyjnego, jak również gospodarki opartej na wiedzy. Jednak wszystkie one borykają się z tymi samymi wyzwaniem, które dotyczą rozwoju społeczno-ekonomicznego. Warto więc spróbować zidentyfikować wiodące atrybuty tej ostatniej kategorii.

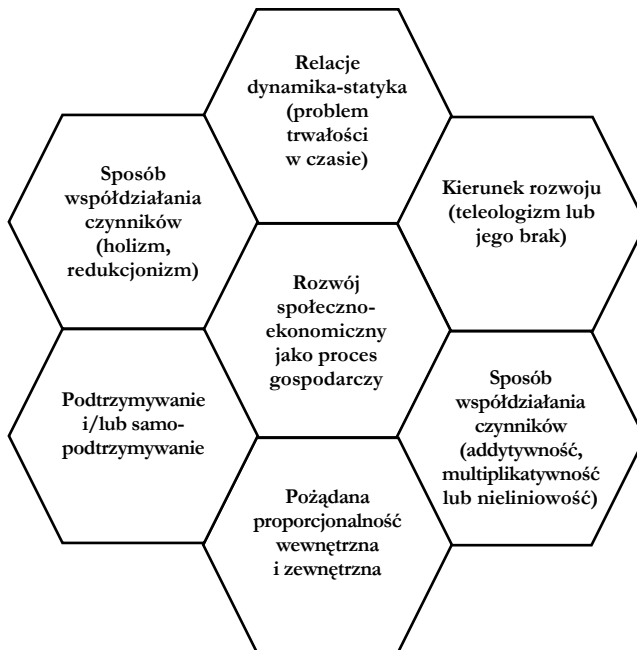
3. Atrybuty rozwoju społeczno-ekonomicznego

Tak złożony proces, jakim jest rozwój społeczno-ekonomiczny, nie może być postrzegany tylko w jednym wymiarze. Problemem jest zatem nie jego wielowymiarowość, ale raczej określenie wiodących atrybutów (rysunek 1.).

Zdaniem autorów, za takie można uznać: (1) relacje dynamika-statyka i łączący się z tym problem trwałości rozwoju w czasie, (2) kierunek obejmujący teleologizm, (3) pożądaną proporcjonalność wewnętrzną i/lub zewnętrzną, (4) podtrzymywalność, czyli pochodzenie i charakter strumieni wsparcia, a także (5) podwójny charakter współdziałania czynników związany z addytywnością lub multiplikatywnością, być może bardziej nieliniowością oraz holizmem – redukcjonizmem.

RYSUNEK 1.

Wiodące atrybuty rozwoju społeczno-ekonomicznego jako procesu gospodarczego

Źródło: opracowanie własne.

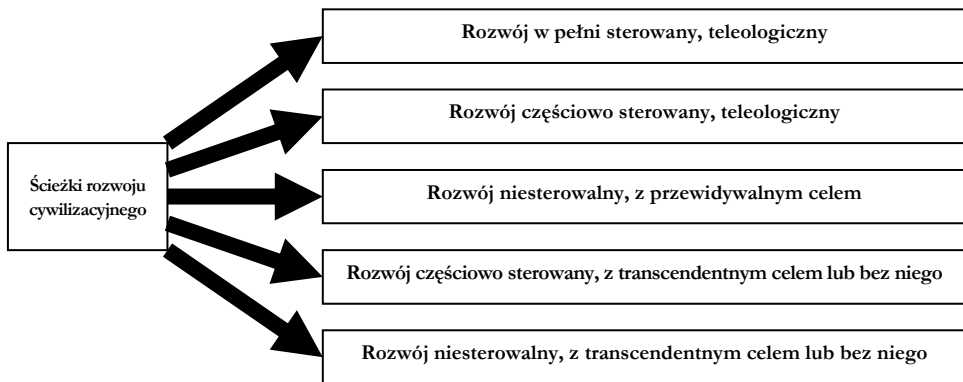
Proces rozwoju społeczno-ekonomicznego jest ze swojej istoty dynamiczny i musi być rozpatrywany w kontekście jego czasowej trwałości. Nie oznacza to oczywiście, że trwałość jest przypisana jako stały atrybut każdego typu rozwoju. W ujęciu rodzajowym można mówić o różnych kierunkach zmian – progresywnych, regresywnych oraz oscylacyjnych. Wszystkie one mają charakter temporalny, ponieważ w rzeczywistości nie można powstrzymać ruchu strzałki czasu [Czaja, 2011]. Ruch progresywny wiąże się z tym, że zmiany przebiegają w kierunku pożądanym przez człowieka, natomiast ruch regresywny ma charakter odwrotny. Ruchy oscylacyjne są bardziej złożone i odnoszą się do cykli gospodarczych. Trwałość w czasie łączy się ze sposobami zasobowo-kapitałowego wsparcia procesu rozwoju społeczno-gospodarczego. W przypadku *sustainable development* atrybut ten nabiera szczególnego charakteru, stąd pojęcie rozwoju zrów-

noważonego i trwałego uważa się za bardziej odpowiednie niż rozwoju zrównoważonego, rozwoju trwałego czy rozwoju samopodtrzymującego się.

Problem celowości procesów rozwoju należy do najciekawszych, filozoficznych i teoriopoznawczych wyzwań ekonomii. W tradycyjnej teorii rozwoju, wywodzącej się z koncepcji: W. Petty'ego, R. Cantillona i A. Smitha, a rozwiniętej przez D. Ricardo i K. Marksa, za główny czynnik sprawczy uznawano człowieka (pracę ludzką), a tym samym rozwój społeczno-ekonomiczny nabrał charakteru teleologicznego. Człowiek za sprawą swojego świadomego działania mógł wpływać na kierunki jego realizacji. Koncepcja F. Quesnaya (nobilitująca urodzajność przyrody) i J. B. Saja, nadająca wszystkim czynnikom usługowe i jednakowe znaczenie, zmieniła nieco ten sposób widzenia, chociaż niewielu ekonomistów kwestionowało sterowalność i teleologizm procesów przemian (rozwoju) cywilizacyjnego¹. Współczesna (od XX wieku) ekonomia zmieniła swoje podejście do teleologiczności i sterowalności rozwoju społeczno-ekonomicznego przede wszystkim pod wpływem przyrodniczej teorii ewolucji i dorobku ekonomii instytucjonalnej i neoinstytucjonalnej. W jej ramach można wyróżnić co najmniej pięć takich ścieżek-trajektoriów (rysunek 2).

RYSUNEK 2.

Możliwe trajektorie rozwoju cywilizacyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Becla, Czaja, 2014, s. 16-28].

Pierwsza ścieżka dotyczy interpretacji rozwoju społeczno-ekonomicznego jako procesu w pełni sterowanego przez człowieka, który przebiega w kierunku apriorycznie określonych celów. Druga to rozwój częściowo sterowalny, obejmujący zarówno czynniki podlegające oddziaływaniom człowieka, jak i czynniki zachowujące charak-

¹ Fanfani spojrzal na to nieco inaczej, utożsamiając teleologizm rozwoju historycznego z naturalizmem, będącym nieuchronnością przemian, a jednocześnie poznawalnym ich kierunkiem. Wyróżnił: naturalizm oczywistości (podejście fizjokratyczne), naturalizm konieczności (podejście smithowsko-ricardowskie) i naturalizm sprawiedliwości (podejście marksowskie) [por.: Fanfani, 1965].

ter relacji przyczynowo-skutkowych (deterministycznych), ale zgodnie z ujęciem chaosu deterministycznego, z jego punktami bifurkacji i występowania parametrów wrażliwych. Przykładem mogą być procesy globalizacji. Natomiast: *Trzecia ścieżka opisuje trajektorię rozwoju niesterowalnego, w ramach której oddziaływania człowieka nie mają większego znaczenia, ponieważ są regulowane przez prawa ekonomiczne czy społeczne lub przyrodnicze. Rozwój ten przebiega jednak w przewidywalnym kierunku, który można rozpoznać przy wykorzystaniu metod prognozowania lub szerzej futurologii. Przyjmuje się zatem założenie, że obok niesterowalnych, obiektywnych determinant rozwoju przewidywalna jest przyszłość* [Becla, Czaja, 2014, s. 16-28]. Przedostatnia ścieżka obejmuje rozwój społeczno-ekonomiczny, w ramach którego oddziaływania człowieka mają określone znaczenie, ale cele, do których proces ten zmierza, są nieprzewidywalne lub nawet nie istnieją. Człowiek może zatem wpływać na efekty swoich działań, lecz nie są znane efekty finalne całego procesu rozwoju. Tak proces ten rozumieją neoinstytucjonalści, a zwłaszcza G. Myrdal i J. K. Galbraith. Ostatnia ścieżka wskazuje na brak wpływu ludzkich działań na kierunki rozwoju społeczno-ekonomicznego, zaś sam proces zmierza do nieprzewidywalnych celów lub takich celów w ogóle brak. Tak pojmowany jest rozwój społeczno-ekonomiczny w: pesymistycznych prognozach ostrzegawczych, modelach kolapsu cywilizacyjnego czy ewolucyjnej teorii rozwoju.

Pożądana proporcjonalność wewnętrzna i zewnętrzna ma istotne znaczenie z kilku powodów. W przypadku proporcji zewnętrznych przekłada się to na: sposoby wykorzystania zasobów i kapitałów ekonomicznych, tempo ich zużywania, możliwości odnawiania i substytuowania, a także efektywności zasobowej procesu rozwoju. Proporcjonalność wewnętrzna odnosi się między innymi do sposobów podziału efektów rozwoju społeczno-ekonomicznego pomiędzy członków społeczeństwa (optymalizacja dystrybucyjna), akceptowalność kierunków i sposobów realizacji samego procesu wśród ludzi oraz grup społecznych. W przypadku *sustainable development* proporcjonalność zewnętrzna i wewnętrzna dotyczy relacji między ładami – ekonomicznym, społecznym, ekologicznym i instytucjonalnym – a także relacji między kapitałami pojmowanymi jako zasady zachowania kapitałów. Są to inne, ale niezwykle istotne relacje z racji zrównoważenia i trwałości, jak również podtrzymywania procesów rozwoju.

Problem podtrzymywania i/lub samopodtrzymywania występuje zarówno w tradycyjnych, jak i nowoczesnych modelach wzrostu gospodarczego albo rozwoju społeczno-ekonomicznego. Określa się go jako odpowiednie proporcje dominujących czynników rozwoju, które gwarantują utrzymanie się na pożądanej ścieżce przebiegu procesu. Część modeli akceptuje ujęcie egzogeniczne, w którym czynniki te są wyznaczone przez zewnętrzne siły sprawcze, takie jak na przykład: demograficzne dla zasobów pracy, edukacyjne dla kapitału ludzkiego, polityczne dla nakładów inwestycyjnych, społeczne dla postępu naukowo-technicznego bądź kulturowe dla kapitału społecznego. W ujęciu endogenicznym rozmiar i jakość zasobów ekonomicznych lub wykorzystywanych w procesach rozwoju społeczno-ekonomicznego form kapitałów zależą od wewnętrznych zjawisk i procesów zachodzących w gospodarce. Eksponuje to na przykład endogeniczna teoria rozwoju, według której nakłady na edukację albo postęp naukowo-techniczny determinują rozmiary i jakość kapitału ludzkiego czy innowacyjność naukowo-techniczną procesów gospodarowania. W przypadku *sustainable*

development gospodarka nie jest traktowana jako wyodrębniony system (podsystem), a zatem taki rozwój społeczno-ekonomiczny nie jest podtrzymywany, lecz samopodtrzymuje się w ramach megasystemu człowiek-społeczeństwo-gospodarka-środowisko przyrodnicze. Wówczas uzasadniona jest wyłącznie interpretacja endogeniczna. Można oczywiście wprowadzić elementy autarkizmu rozwojowego (odizolowanie od wpływów zewnętrznych) czy różne formy neokolonializmu ekologicznego (przeniesienie części bieżących kosztów środowiskowych na inne gospodarki), ale w odniesieniu do aktualnej wiedzy granice takie nie są uzasadnione, chociażby ze względu na brak granic środowiskowych, globalizację bądź tworzenie się światowego społeczeństwa informacyjnego.

Współdziałanie czynników w różnorodny sposób wpływa na procesy rozwoju społeczno-ekonomicznego. W jednym przypadku dotyczy addytywnego i/lub multiplikatywnego charakteru. Addytywność oznacza swoiste „sumowanie” oddziaływań, co nadaje poszczególnym czynnikom dość autonomiczny charakter, tak jakby działały bez jednoczesnego udziału pozostałych. To ułatwia modelowanie, jednak czyni analizy mniej wiarygodnymi. Procesy produkcji mają raczej charakter multiplikatywny, co wiąże się z wzajemnym współdziałaniem czynników oraz złożonymi relacjami między nimi. Ta potencjalna złożoność prowadzi do jeszcze bardziej ciekawego zjawiska – nieliniowości. Wielu współczesnych badaczy uważa, że w złożonych systemach relacje nieliniowe są dominujące, a to zasadniczo zmienia kwestie podejścia do modelowania procesów rozwoju społeczno-gospodarczego.

Innym zagadnieniem, związanym ze sposobami współdziałania czynników rozwoju społeczno-ekonomicznego, jest kwestia holizmu lub redukcjonizmu. W pierwszym przypadku nie można traktować procesu rozwoju bez całości wzajemnych powiązań i relacji, w drugim można analizować wpływ poszczególnych czynników „w oderwaniu” od samego procesu, pod warunkiem że jest to uprawniona forma analizy.

4. Spory wokół rozwoju inteligentnego

Zainteresowanie procesem rozwoju społeczno-ekonomicznego powoduje, że poza badaniami istotnymi z poznawczego punktu widzenia, pojawiają się propozycje, które wzbudzają znacznie więcej kontrowersji. Dotyczą one między innymi nadawaniu temu procesowi dość specyficznych atrybutów, takich jak: rozwój racjonalny czy rozwój inteligentny.

Jednak racjonalność jest pojmowana jako zachowanie człowieka zgodne z rozumem, logiczne i rozsądne. Czasami dodaje się do tej charakterystyki to, że opiera się ona na efektywności, przez którą można rozumieć nadwyżkę korzyści nad nakładami (kosztami), a także określenie nowoczesności. Za to ostatnie można uznać postępowanie ludzkie uwzględniające aktualny stan wiedzy naukowej i powszechnie akceptowane schematy (algorytmy) zachowań zgodnych z tą wiedzą. Łatwo zatem dostrzec, że racjonalność nie może być atrybutem nieosobowych procesów rozwoju społeczno-ekonomicznych. Ludzie realizujący takie procesy mogą zachowywać się racjonalnie. Nie ma potrzeby nadawania takiego określenia procesom rozwoju społeczno-ekonomicznego. Po-

jęcie racjonalny odnosi się raczej do oceny zachowań ludzi, czyli aktywnych uczestników tych procesów.

Podobny problem występuje z terminem rozwój inteligentny. W popularnych definicjach inteligencja to zdolność: postrzegania, analizy i adaptacji do zmian otoczenia, która jest cechą umysłu człowieka. Gardner rozróżnił osiem rodzajów inteligencji [Gerrig, Zimbardo, 2008, s. 292-294], takich jak: (1) inteligencja językowa, czyli umiejętność: czytania, pisania i porozumiewania się za pomocą słów; (2) inteligencja logiczna lub matematyczna, czyli umiejętność rozumowania oraz liczenia; (3) inteligencja wizualno-przestrzenna, czyli umiejętność: malowania, rysowania czy wyobrażania sobie kształtów-figur przestrzennych; (4) inteligencja muzyczna, czyli umiejętność śpiewania i grania oraz stosowania rytmu i rytmu; (5) inteligencja społeczna, czyli umiejętność rozwiązywania konfliktów międzyludzkich; (6) inteligencja refleksyjna, czyli umiejętność skupiania uwagi na swoich uczuciach, wyciągania wniosków z doświadczeń i planowania; (7) inteligencja ruchowa, czyli zdolności manualno-ruchowe oraz (8) inteligencja przyrodnicza, czyli umiejętność obserwowania i rozumienia przyrody, a także postępowania zgodnego z osiągniętą wiedzą. Wszystkie dotyczą człowieka i jego predyspozycji umysłowo-psychologiczno-zmysłowo-osobowościowych. Trudno zatem odnieść je do opisu cech procesów społeczno-ekonomicznych. Mimo to, w ostatnich latach w literaturze pojawiło się pojęcie rozwoju inteligentnego. Większość z używających je źródeł nie podaje bezpośredniej definicji tej formy rozwoju. Nie można więc w krytyczny sposób ustosunkować się do poprawności logiczno-merytorycznej tej kategorii. W związku z tym warto przyrzeć się definicji opisowej, przyjmując, że oddaje ona sens rozumienia pojęcia rozwoju inteligentnego przez jego autorów.

Najpopularniejszym określeniem rozwoju inteligentnego w literaturze jest definicja wykorzystywana w oficjalnych dokumentach Unii Europejskiej [*Europa 2020...*, 2010], że taka forma rozwoju oznacza uzyskanie lepszych wyników w:

- dziedzinie edukacji, poprzez zachęcanie do: nauki, studiów i podnoszenia kwalifikacji;
- dziedzinie badań naukowych i innowacji, dzięki tworzeniu nowych produktów i usług, które wpłyną na zwiększenie wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, jak również pomogłyby w rozwiązywaniu problemów społecznych oraz
- dziedzinie społeczeństwa cyfrowego, wykorzystującego technologie informacyjne i komunikacyjne.

Unijne cele, służące zapewnieniu inteligentnego rozwoju, sprowadzają się do trzech podstawowych kierunków. Po pierwsze, jest to zwiększenie łącznego poziomu inwestycji publicznych i prywatnych do wysokości 3% unijnego produktu krajowego brutto, a także lepsze warunki postępu naukowo-technicznego i innowacji. Po drugie, jest to podwyższenie wskaźników zatrudnienia kobiet i mężczyzn w wieku 20-64 lata do poziomu 75% całości populacji w tym przedziale wiekowym. Po trzecie, jest to zapewnienie lepszego poziomu wykształcenia za sprawą zmniejszenia wskaźnika ludzi młodych rezygnujących z nauki do poziomu niższego niż 10%, jak również podniesienie wskaźnika wyższego wykształcenia osób w wieku 30-34 lata do poziomu co najmniej 40%.

Wsparcie tak rozumianego inteligentnego rozwoju obejmuje siedem następujących inicjatyw:

1. europejską agendę cyfrową, której celem jest stworzenie jednolitego rynku cyfrowego opartego na szybkim i bardzo szybkim Internecie oraz na aplikacjach interoperacyjnych;
2. unię innowacji polegającą na wykorzystywaniu działalności naukowo-badawczej i innowacyjnej do rozwiązywania najważniejszych problemów przyszłości, takich jak: zmiany klimatu, efektywność energetyczna i oszczędne korzystanie z zasobów, ochrona zdrowia czy zmiany demograficzne, a także na wzmocnieniu każdego elementu procesu innowacji;
3. mobilną młodzież;
4. Europę efektywnie korzystającą z zasobów będących projektem uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów, między innymi przez: gospodarkę niskoemisyjną, większe wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, modernizację transportu bądź propagowanie efektywności energetycznej;
5. politykę przemysłową w erze globalizacji, jako projekt poprawy otoczenia biznesu, zwłaszcza małych i średnich przedsiębiorstw;
6. program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia, polegający na modernizacji rynków pracy w kierunku: rozwoju kwalifikacji, zwiększenia aktywności zawodowej, mobilności siły roboczej i dostosowania popytu na tych rynkach do podaży;
7. europejski program walki z ubóstwem, przez który rozumie się projekt: lepszej (bardziej sprawiedliwej) dystrybucji społecznej efektów rozwoju społeczno-ekonomicznego, ograniczenia ubóstwa, liczby osób ubogich i wykluczonych.

Analiza powyższych elementów przypisanych rozwojowi inteligentnemu ze strategii „Europa 2020” oraz „Strategii zrównoważonego rozwoju Europa 2030” wyraźnie eksponuje fakt, że rozwój ten wiąże się przede wszystkim z rozwojem gospodarki opartej na wiedzy i innowacji. Taki rozwój pozwoli osiągnąć cele założone w obu strategiach, bez jego personifikacji. Zrównoważona i trwała gospodarka oparta na wiedzy, charakteryzowana już w literaturze [Czaja, 2011, s. 33-53], jest niczym innym, jak strukturalno-funkcjonalnym systemem odpowiadającym powyższemu rozwojowi inteligentnemu.

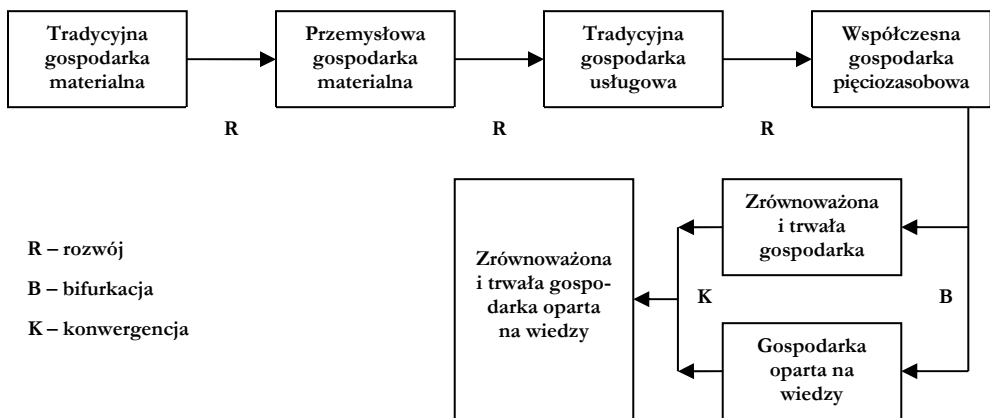
Można zatem zauważyć, że inteligencja nie musi być i nie jest cechą procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego. Stosowanie takiego pojęcia, jak rozwój inteligentny jest niepoprawne i w pewnym sensie niepotrzebne. Nie będzie to łatwe, ale należy zwracać baczniejszą uwagę na wprowadzanie nowych pojęć do języka współczesnej ekonomii. W innym przypadku ekonomia nie wypracuje jednolitego języka, co szczególnie będzie utrudniało jej przyszły rozwój jako nauki.

5. Podsumowanie. Jaki rozwój w przyszłości?

Przedstawiona klasyfikacja potencjalnych ścieżek rozwoju cywilizacyjnego, proponująca różne sposoby interpretacji przemian w megasystemie społeczeństwo-gospodarka-środowisko przyrodnicze oraz uwagi dotyczące istotnych atrybutów procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego, pozwala także na wyróżnienie modeli mix, w których poszczególne elementy takiej ewolucji mogą być odmiennie interpretowane.

RYSUNEK 3.

Ewolucja gospodarki w kierunku zrównoważonej i trwałej gospodarki opartej na wiedzy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Czaja i in. 2012].

Przykładem może być propozycja ewolucji ludzkiej cywilizacji przedstawiona na rysunku 3. Szczególne znaczenie mają tu procesy podziału i integracji. Pierwsze dotyczą wyodrębnienia z pięciozasobowej współczesnej gospodarki zrównoważonej i trwałej gospodarki, zmieniającej w zasadniczy sposób relacje człowieka i społeczeństwa ze środowiskiem przyrodniczym, a także gospodarki opartej na wiedzy towarzyszącej społeczeństwu informacyjnemu. Natomiast procesy integracji obejmują przenikanie obu wymiarów gospodarowania, prowadzących do powstania zrównoważonej i trwałej gospodarki opartej na wiedzy oraz ekologicznego społeczeństwa informacyjnego. Gdyby posunąć się dalej w tej futurologicznej analizie, to można byłoby wskazać jeszcze jeden, wyższy poziom organizacji gospodarki – zrównoważona entropijnie gospodarka oparta na wiedzy. Jednak jej analiza wykracza poza temat powyższego opracowania.

Model ten można interpretować na każdy, przedstawiony wyżej na rysunku 3., sposób, jak również w postaci mix, nadając poszczególnym czynnikom i procesom rozwoju odmienny charakter. Powyższy model ewolucji gospodarki można jednocześnie analizować wykorzystując koncepcje pochodzące z teorii chaosu – rozwoju, bifurkacji i konwergencji. Pierwsza oznacza poruszanie się zgodne ze strzałką czasu – ścieżką następstwa logicznego stanów. Druga opisuje sytuację możliwych wyborów dal-

szego przebiegu ewolucji, zaś trzecia – przybliżanie się tych ścieżek, prowadzące do upodabniania się procesów i/lub tworzenia nowej ich wersji.

Rolę ekonomii zrównoważonego i trwałego rozwoju stanowi rozpoznanie zarówno charakteru samego rozwoju (jego sterowalności lub nie), jak i jego teleologiczności. Jest to szczególnie ważne w kontekście środowiskowych szans i zagrożeń współczesnej cywilizacji.

Wkład autorów w powstanie artykułu:

dr inż. Agnieszka Becla – 50%

prof. zw. dr hab. Stanisław Czaja – 50%

Literatura

- Becla A., Czaja S., 2014, *Rola kapitału ludzkiego i społecznego w określeniu ścieżki rozwoju ekonomicznego w regionach problemowych*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 2 (68).
- Czaja S., Becla A., Włodarczyk J., Poskrobko T., 2012, *Wyzwania współczesnej ekonomii. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Czaja S., 2011, *Czas w ekonomii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- Czaja S., 2011, *Zrównoważona gospodarka oparta na wiedzy*, [w:] *Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju*, B. Poskrobko (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok.
- Europa 2020. *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji Europejskiej, Bruksela 3.3.2010 KOM (2010) wersja ostateczna, ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1_pdf (data wejścia: 10.10.2013).
- Fanfani A., 1965, *Historia doktryn ekonomicznych*, Wydawnictwo Odnova, Londyn.
- Gerrig R., Zimbardo P., 2008, *Psychologia i życie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kamerschen D., McKenzie R., Nardinelli C., 1991, *Ekonomia*, Wydawnictwo Fundacja Solidarności, Gdańsk.
- Keynes J. M., 1956, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Wskaźniki ekorozwoju*, 1999, T. Borys (red.), Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, 2005, T. Borys (red.), Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Warszawa-Białystok.